

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑΙ ΠΑΡΟΙΜΙΑΙ

ΕΚ ΧΕΙΡΟΓΡΑΦΟΥ ΤΗΣ ΕΘΝ. ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ ΑΘΗΝΩΝ ¹⁾

ΥΠΟ

ΜΑΡΙΑΣ ΙΩΑΝΝΙΔΟΥ

Τὸ ὑπ' ἀριθ. 39 χειρόγραφον τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν ἐν τοῖς φ. 1^α - 8^β ²⁾ περιέχει συλλογὴν δημοδῶν παροιμιῶν μετὰ θεολογικῆς ἐρμηνείας.

Ὁ κώδιξ, ἐκ χάρτου κοινοῦ (0,14 × 0,10), ἐκ φύλλων 157 ἐν συνόλῳ, περιέχει προσέτι :

φφ. 9^α - 44^α : Γραμματικούς κανόνας.

φφ. 44 - 156 : Ἱστορίας ἐκ τῆς Ἰ. Βιβλιοθήκης.

φ. 157^α : Τὸ τέλος προσευχῆς πρὸς

Ἐν τῷ Καταλόγῳ τοῦ Ἱ. Συλλογίου οὗτος φέρεται ὡς ἀνήκων ἐκ τῶν 11^{ων} αἰώνων, αἱ παροιμίαι καὶ, πρὸς τὸν πραγματευόμενον ἐνταῦθα, δὲν ἀνεγράφησαν μετὰ τῶν περιεχομένων αὐτοῦ. Αἱ παροιμίαι δὲν προέρχονται ἐκ τῆς αὐτῆς χειρός, ἐξ ἧς καὶ τὰ λοιπὰ περιεχόμενα τοῦ τεύχους, ἀλλ' ἐκ τῆς γραφῆς συμπεραίνομεν, ὅτι καὶ τὸ χειρόγραφον τῶν παροιμιῶν ἀνήκει εἰς τὸν αὐτὸν αἰῶνα, εἶναι ὅμως παλαιότερον κατὰ τινὰς δεκαετηρίδας τῶν ἄλλων χειρογράφων, μετὰ τῶν ὁποίων συνεσταχθῶθη.

Ὁ βιβλιογράφος εἶναι ἀμαθής, περιπίπτων εἰς πλεῖστα ὀρθογραφικὰ λάθη. Γράφει κατὰ διάφορον τρόπον τὴν ἰδίαν λέξιν, π.χ. φησι, φυσῆν, φησῆν καὶ συνετεμνημένως φῖ, πολλὰς λέξεις διχάζει, ἐνῶ τοῦναντίον ἄλλας διαφόρους συνάπτει πρὸς ἀλλήλας. Τοὺς τόνους τοποθετεῖ εἰκῇ καὶ ὡς ἔτυχεν. Ἀφειδῶς χρησιμοποιεῖ τὴν τελείαν στιγμὴν, ἐπικρατοῦσαν ἄνευ λόγου τῶν λοιπῶν σημείων στίξεως. Τὰς παροιμίας χωρίζει ἀπὸ τῆς ἐρμηνείας ἀλλαγῶν μὲν διὰ παύλας, ἀλλαγῶν δὲ διὰ δύο στιγμῶν ἢ καὶ διὰ κόμματος. Ἐπίσης οὐδὲν σύστημα τηρεῖ εἰς

¹⁾ Αἱ παροιμίαι ἐμελετήθησαν καθ' ὑπόδειξιν τοῦ Διευθυντοῦ τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου κ. Γ. Μέγα, ὅστις ἐξ ἄλλων ἀναζητήσεων ὁρμώμενος ἀνεῦρεν αὐτάς· ὀφείλομεν δὲ νὰ εὐχαριστήσωμεν τὸν καθηγητὴν κ. Σ. Κουγέα, Διευθυντὴν τοῦ τμήματος χειρογράφων, ὅστις ἐπέτρεψεν εἰς ἡμᾶς τὴν ἐκδοσιν τοῦ χειρογράφου.

²⁾ Ἐκ τούτων τὰ φφ. 3^β - 4^α δὲν περιέχουν παροιμίας, ἀλλὰ διάφορα σκαλαθύρματα πέννας, σταυροὺς κλπ., μὴ προερχόμενα ἐκ τῆς αὐτῆς χειρός, ἐξ ἧς καὶ αἱ παροιμίαι.

τὰ ἀρχικά γράμματα τῶν λέξεων. Εἰς μὲν τὰ φ. 1 - 2 τὰ ἀρχικά γράμματα ἐκάστης παροιμίας, πλὴν τῆς 6^{ης}, γράφει δι' ἐρυθρᾶς μελάνης, ἀπὸ δὲ τῶν φ. 2^β - 8^β γράφει τὸ περίγραμμα τῶν κεφαλαίων διὰ κιθρᾶς μελάνης πληρῶν τοῦτο δι' ἐρυθρᾶς¹⁾. Ἀλλὰ καὶ εἰς τὰ ἀρχικά ταῦτα οὐδεμία τάξις ἐπικρατεῖ²⁾.

Πρόδηλον ἐπίσης εἶναι, ὅτι ὁ βιβλιογράφος δὲν ἐννοεῖ ὅλας τὰς παροιμίας, τὰς ὁποίας ἀντιγράφει ἔξ ἄλλου παλαιότερου χειρογράφου, καὶ δὴ τὴν θεολογικὴν ἐρμηνείαν τούτων³⁾. Εἰς τὴν ἀδυναμίαν ταύτην τοῦ ἀντιγραφέως ὀφείλονται πολλαὶ ἄνευ νοήματος λέξεις καὶ κενά, ἰδίᾳ ἐν ταῖς ἐρμηνείαις· λέξεις, τὰς ὁποίας, ὡς φαίνεται, δὲν ἠδυνήθη ν' ἀναγνώσῃ, παραλείπει. Ἐπίσης παραλείπει ὁλοκλήρους παροιμίας, ὡς καὶ τὴν ἐρμηνείαν τῶν παροιμιῶν 1, 3 καὶ 14⁴⁾.

Αἱ παροιμίαι τοῦ ἡμετέρου χειρογράφου ἀνήκουν εἰς τὴν τάξιν τῶν δημῶδων βυζαντινῶν παροιμιῶν μετὰ θεολογικῆς ἐρμηνείας, αἵτινες ἐγράφοντο εἰς φυλλάδια καὶ ἐχρησιμοποιοῦντο διὰ κατηχητικούς σκοπούς, χάριν τῶν ὁποίων καὶ διεστρέφετο τὸ ἀληθὲς νόημα αὐτῶν.

Τὸν κώδικα ἡμῶν δηλοῦμεν διὰ τοῦ ἐπισκόπου U, ἐπιτάσσοντες τοῦτον εἰς τὸν ὑπὸ Krumbacher καὶ Πολίτου καταρτισθέντα πίνακα ἀντιστοιχίας συλλογῶν⁵⁾.

Αἱ παροιμίαι τοῦ U εἶναι μὲν 31, ἀλλ' ἐννοεῖται καὶ 3 ἐρμηνεῖαι ληθάνον.

¹⁾ Ἐπίσης δι' ἐρυθρᾶς μελάνης πληροῦν τὰ γράμματα α, ε, ο τῆς πρώτης παροιμίας, ὡς καὶ πλείστα γράμματα μὴ ἀρχικά ἄλλων παροιμιῶν καὶ δὴ ἐν ταῖς τελευταίαις σελίδιν.

²⁾ Οὕτω π. χ. εἰσάγονται δι' ἐρυθροῦ κιθρᾶς γράμματος ἐν φ. 1^α αἱ παροιμίαι 2 καὶ 3 καὶ ἡ ἐρμηνεία ἐλλειπούσης παροιμίας (4^η), ἐν φ. 1^β ἡ 5^η παροιμία καὶ ἡ ἐρμηνεία ταύτης. Ἐν φ. 2^α δὲν διακρίνει τὴν 8^{ην} παροιμίαν, ἐνφ' ἀντιθέτως δι' ἐρυθρᾶς μελάνης δηλοῖ τὴν ἐρμηνείαν. Τὸ αὐτὸ ἐν φ. 4^β εἰς τὴν 16^{ην} παροιμίαν κ.τ.λ.

³⁾ Παρατηρήσεις σχετικὰς περὶ τῶν ἀδυναμιῶν τῶν βιβλιογράφων καὶ περὶ τῆς οὖν τῷ χρόνῳ ἐκ παρεξηγήσεως καὶ ἀφροντισίας τούτων ἐπερχομένης συγχύσεως ἐν ταῖς θεολογικαῖς ἐρμηνείαις βλ. ἐν K. Krumbacher, *Mittelgriechische Sprichwörter*, München 1893 σ. 71 - 2. Ἐφεξῆς τὴν διατριβὴν ταύτην τοῦ Krumbacher, εἰς ἣν συνεχῶς παρατέμπομεν, δηλοῦμεν ἀπλῶς διὰ MGS.

⁴⁾ Τὸ αὐτὸ προκειμένου περὶ τοῦ βιβλιογράφου Ἀ. Δαρμαρίου παρατηρεῖ ὁ Krumbacher ἑ. ἀ. σ. 44.

⁵⁾ Τοιαύτῃ χρῆσις τῶν παροιμιῶν ἦτο συνήθης καὶ παρὰ τοῖς λαοῖς τῆς Δύσεως· βλ. Krumbacher ἑ. ἀ. σ. 67 - 8 καὶ Fr. Seiler, *Deutsche Sprichwörterkunde*, München 1922 σ. 98 ff.

⁶⁾ Βλ. Krumbacher, MGS σ. 128 κέ. N. Γ. Πολίτου, Παροιμίαι τόμ. Α' σ. κ' - κγ'. Οἱ κώδικες R καὶ S, ἐκδοθέντες ὑπὸ τοῦ Ν. Γ. Πολίτου τὸ πρῶτον ἐν τῷ Δ' τόμῳ τῶν παροιμιῶν, κατεγράφησαν ἐν τῷ ἐν σ. 13 τοῦ τόμου τούτου συμπληρωματικῷ πίνακι ἀντιστοιχίας. Ὁ T (= Cod. Vatic. 1882 fol. 123^v XIII αἰ.) περιέχων 15 παροιμίας μετὰ βραχείων θεολογικῶν ἐρμηνειῶν εἶναι ἀκόμη ἀνέκδοτος, ἀντίγραφον δ' αὐτοῦ εὐρίσκεται εἰς τὸ Λαογραφικὸν Ἀρχεῖον ἐν τοῖς καταλοιπίοις τοῦ Ν. Γ. Πολίτου. Τὴν συλλογὴν τῶν παροιμιῶν τοῦ Πολίτου, ἐκδεδομένην (τόμ. Α' - Δ' Ἀθ. 1899 - 1902) καὶ ἀνέκδοτον δηλοῦμεν ἐφεξῆς διὰ Π. Π.

σῶν παροιμιῶν¹⁾. Ἐκ τῶν παροιμιῶν τούτων αἱ 10, ὧν ἡ μία λανθάνει ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ, δὲν εὐρίσκονται οὔτε παρὰ Πολίτη οὔτε παρὰ Krumbacher, ὥστε μετὰ τὴν προσθήκην τοῦ κώδικος U τὸ σύνολον τῶν ἐκ συλλογῶν γνωστῶν ἡμῖν βυζαντινῶν παροιμιῶν αὐξάνεται ἀπὸ 224 εἰς 234. Ἐκ τῶν 10 τούτων παροιμιῶν αἱ ὀκτὼ²⁾ εἶναι γνωσταὶ καὶ σήμερον παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ, τῶν λοιπῶν ὅμως δύο³⁾ παρομοίας ἢ ἀντιστοιχοῦς νεοελληνικὰς δὲν γνωρίζομεν. Παραθέτομεν κατωτέρω πίνακα ἀντιστοιχίας συμπληρώνοντες διὰ τῶν κωδ. T καὶ U τὸν πίνακα Krumbacher – Πολίτου.

Πίναξ ἀντιστοιχίας συλλογῶν

(Συμπλήρωμα τοῦ πίνακος Krumbacher – Πολίτου)⁴⁾

Κώδις T		Κώδις U		Κώδις U	
1	72	68	18	24	
2	37	35	19	62	
3	38	225	20	213	
4*	39	1	21	216	
5	40	69	22	217	
6	41	70	23*	220	
7	2	36	24	219	
8	42	37	25	220	
9	43	38	26	227	
10	131	39	27	228	
11	44	40	28	229	
12	74	65	29	20	
13	75	26	30	230	
14	77	32	31	231	
15	50	31	32	232	
16		2	33	233	
17*		42	34	234	

Χάριν εὐκολίας καταγράφομεν καὶ ἰδιαίτερος τὰς 10 νέας παροιμίας, ἀρι-

¹⁾ Ταύτας δηλοῦμεν ἐν τῷ πίνακι δι' ἀστερίσκου.

²⁾ Αἱ παροιμίαι : 3. 27. 28. 30. 31. 33. 34 καὶ ἡ λανθάνουσα ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ 23.

³⁾ Ἀριθ. 26. 32.

⁴⁾ Π. Π. τόμ. Δ' σ. 13. Ἐν τῷ πίνακι ἡμῶν ἡ μὲν πρώτη στήλη ἐμφαίνει τὴν ἐν ταῖς συλλογαῖς T καὶ U ἀριθμητικὴν τάξιν τῆς παροιμίας, οἱ δ' ἐν ταῖς δύο ἄλλαις στήλαις ἀριθμοὶ τὴν τάξιν ἐκάστης παροιμίας ἐν ταῖς συλλογαῖς Krumbacher – Πολίτου. Ἡ ἀντιστοιχία τοῦ T εὑρεται ἰδιοχείρως ὑπὸ Πολίτου γεγραμμένη ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ ἀντιτύπῳ.

θμοῦντες ἐν συνεχείᾳ τοῦ παρὰ Πολίτη πίνακος¹⁾ περατουμένου εἰς τὸν ἀριθμὸν 222, εἰς τὸν ὁποῖον ὅμως πρέπει νὰ προστεθῶσιν ἐκ τοῦ R δύο ἄλλαι, εὐρισκόμεναι ἐν τῇ ἐρμηνείᾳ²⁾.

225	U, 3	230	U, 30 βλ. καὶ Πλανούδη ἀρ. 264
226	U, 23*	231	U, 31
227	U, 26	232	U, 32
228	U, 27	233	U, 33
229	U, 28	234	U, 34.

Ἡ τάξις συστημάτων τινῶν παροιμιῶν τοῦ U ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὴν τάξιν τῶν ὁμοίων παροιμιῶν ἐν ἄλλαις συλλογαῖς. Οὕτως ἔχομεν :

U, 7-11 = H, 36-40 — U, 8-11 = F, 45-48 = I, 45-48 = L, 57-60 = PQ, 1-4 —
U, 7-10 = M, 18-21 — U, 7-9 = R, 35-37 — U, 8-9 = K, 8-9 — U, 21-22 = PQ,
7-8 — U, 24-25 = PQ, 11-12. — U, 5-6 = F, 40-41 = I, 40-41 = R, 33-34.

Ἰδιαιτέρα συνάρτησις ὑπάρχει μεταξὺ U καὶ PQ, ὧν ἕκαστος περιέχει 34 παροιμίας. Κοινὰ εἰς ἀμφοτέρους τὰς κώδικας εἶναι 14 παροιμίας, ἀλλ' οὐχὶ ἅπασαι ἐν ἀντιστοίχῳ τάξει. Αἱ 6 πρώται καὶ αἱ 3 τελευταῖαι τοῦ U ἔλλείπουν ἐκ τοῦ PQ, καθὼς καὶ ἐν τῷ μεταξὺ αὐτῶν ἀρ. 15, 16, 17, 18, 19, 23. Τῆς ἀντιστοιχίας U-PQ παραθετομένῳ ἐν τούτῳ πίνακι.

U	PQ	U	PQ
7	13	16	5
8	1	17*	6
9	2	20	9
10	3	21	7
11	4	22 ³⁾	8
13	17	24	11
14	18	25	12

Διεπιστώσαμεν προσέτι, ὅτι καὶ ἡ ἐρμηνεία πολλῶν παροιμιῶν τοῦ U πλησιάζει περισσότερον πρὸς τὴν τῶν ἀντιστοίχων ἐν PQ⁴⁾, ἀλλ' εἰς μὲν τοὺς PQ

¹⁾ Π. Π. τόμ. Α' σ. ιη' - ιθ'.

²⁾ βλ. Π. Π. τόμ. Α' σ. 8-9. Ταύτας ὁ Πολίτης προσέθηκεν ὑπ' ἀριθ. 223 καὶ 224 (R 31a καὶ R 44a) ἰδιοχειρῶς εἰς τὸν συμπληρωματικὸν πίνακα ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτοῦ ἀντιτύπῳ, ἐνθα καὶ ἄλλας κατεχώρησε προσθήκας.

³⁾ Περὶ τῶν παροιμιῶν U, 22-PQ, 8 βλ. κατωτέρω σ. 65.

⁴⁾ Τὰς ἐρμηνείας τοῦ U παρέβαλον πρὸς τὰς τῶν λοιπῶν κωδίκων, τὰς ὑπὸ Krumbacher καὶ Πολίτου ἐκδοθείσας. Ἐνίας τῶν μὴ ὑπὸ Krumbacher καταχωρηθεισῶν ἀνευθρον εἰς ἀντίγραφα ἐκ τῶν κωδίκων, τὰ ὁποῖα εἶχεν οὗτος ἀποστελεῖν εἰς τὸν Ν. Γ. Πολίτην καὶ εὐρίσκονται ἤδη εἰς τὸ Λαογρ. Ἀρχεῖον.

(ΙΖ' αϊ.) ἔχομεν βραχείας ἑρμηνείας, δείγμα ὀψιγενείας τῆς συλλογῆς¹⁾, καὶ δημωδεστέραν γλωσσικὴν μορφήν, εἰς δὲ τὸν U αἰ ἑρμηνεῖται, ἃν καὶ ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς τῶν παλαιότερων συλλογῶν εἶναι σύντομοι, ὅμως ἀπηχοῦν ἔτι τὰς μακροσκελεῖς ἑρμηνείας ἐκείνων. Εἶναι δὲ τοῦτο μία ἐπὶ πλεόν ἀπόδειξις, ὅτι ὁ ἡμέτερος βιβλιογράφος ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν συλλογὴν παλαιότερων χρόνων, εἰς τὴν δυσκολίαν δὲ τῆς ἀναγνώσεως ταύτης ὀφείλονται, ὥς ἐλέχθη ἀνωτέρω, αἱ ἀκατανόητοι λέξεις καὶ φράσεις καὶ τὰ πολλὰ χάσματα²⁾.

Ὡς πρὸς τὸν τρόπον, καθ' ὃν εἰσάγεται ἡ ἑρμηνεία τῆς παροιμίας ἐν τῇ ἡμετέρᾳ συλλογῇ, παρατηροῦμεν ὀρισμένον «εἰσαγωγικὸν τύπον» ἐν ταῖς παροιμίαις 6-13, 15-16 καὶ 18, οἷον: *ἐνταῦθα ὁ λόγος φησί, -ἐν τούτῳ ὁ λ. φ. ἢ τοῦτο διὰ...* Ἡ τυπικὴ αὕτη εἰσαγωγή εἰς τὴν ἑρμηνείαν ἀπαντᾷ μόνον εἰς τὰς ἔνδεκα ταύτας παροιμίας· ἐν ταῖς λοιπαῖς ἡ ἑρμηνεία ἀκολουθεῖ τὴν παροιμίαν ἀμέσως.

Καὶ τὸ μέτρον τῶν προκειμένων παροιμιῶν ἄλλοῦ μὲν βαίνει ὁμαλῶς, εἰς τὰς πλείστας ὅμως, ὥς ἄλλως συμβαίνει εἰς τὰς παλαιὰς συλλογὰς, δὲν εἶναι ἄσφον.

Εἰς τὴν κατωτέρω ἔκδοσιν δὲν παρατηρεῖται τὴν ὀρθογραφίαν καὶ τὸν τονισμὸν τοῦ χειρογράφου, προβαίνομεν δὲ πρὸς ἐκδορὰς τῶν ἐξ ἀπροσεξίας προφανῶς σφαλμάτων ἢ παραδρομῶν τοῦ βιβλιογράφου, ὑποσημειοῦντες μόνον κατὰ χρονοτάκην τὰς ἐκ τῶν γραφῶν, εἰς διόρθωσάμεν³⁾. Διότι ἡ ἡμετέρα ἐργασία ἔχει κυρίως λαογραφικὸν χαρακτῆρα, ἐπιστημονικὸς καὶ συμβάλῃ, κατὰ τὸ δυνατόν, εἰς τὴν μελέτην τῆς ἑλληνικῆς παροιμίας.

1. Ὅπρ' ἐτὰ ἄγρια Κούντουρα καὶ σημερον τῆς Ἀνάληψις.

2. Γυνή, οἶδα οὐκ οἶδα, οὐ πλουτοῦμεν καὶ αὐτὸ μὲν τοῖνον τὸ προζύμιν..

... ἵνα ἀνοίξῃ Θεὸς τὴν ὁδόν, τὴν κωλύουσιν ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν.

5 3. Ὁ μυλωνᾶς ἀφρόσας (sic) τὰ γένεια αὐτοῦ τινάσσει.

4.—

Ἀδὰμ ἐκδιωχθεὶς ἐκ τοῦ Παραδείσου, ἐθρήνηι αὐτὸν ἕως τέλους ζωῆς

1 *κούταρα* 2 *γυνή* Ἀποκατέστησα *γυνή*, ὡς δίδουν ὅλοι οἱ ἄλλοι κώδικες. 4 Τὰ ἀποσιωπητικά ἐτέθησαν ἐνταῦθα, ὡς καὶ κατωτέρω, ὑπ' ἐμοῦ πρὸς δήλωσιν ὅτι παρελείφθη κείμενον. 5 Ἀνωθεν τῆς λ. *μυλωνᾶς* ἔχει προστεθῇ δι' ἄλλης, μεταγενεστέρας χειρὸς, ἢ λ. *πίτα*, ἣτις ἀπαντᾷ καὶ εἰς νεοελληνικάς παραλλαγὰς τῆς παροιμίας (βλ. κατωτέρω σ. 60).

¹⁾ Πρβλ. Π. Π. τόμ. Δ' σ. 11-12.

²⁾ Ἀλλὰ καὶ μεταξὺ U καὶ ἄλλων χειρογράφων παρατηρεῖται ὁμοιότης ἑρμηνειῶν π. χ. U, 5 = περίληψις τῆς I, 40. U, 8 = ἀρχὴ τῆς πλήρους H, 37 καὶ I, 45. U, 12 ὁμοία τῇ I, 29. Ἡ ἐν U, 11 ἑρμηνεία εἶναι φράσις ἐκ τοῦ I, 48 κ. ἄ.

³⁾ Δείγμα τοῦ χειρογράφου βλ. ἐν τῇ παρατιθεμένῳ πίνακι.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΑΙ

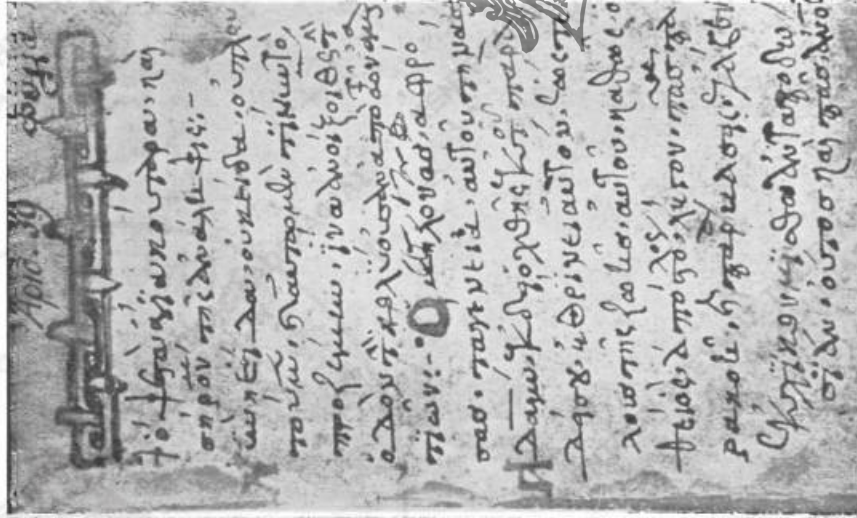

Fig. 1a

Φωτογραφία ἐκ τοῦ κώδικος 39 της Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης Ἀθηνῶν.

Fig. 7b

αὐτοῦ, καθὼς ὁ θεὸς ἀπόστολος λέγων: πᾶσα παρακοή καὶ παράβασις ἔλαβεν ἔνδικον μισθοδοσίαν, οὕτως καὶ πᾶς ἄνθρωπος | ὁ παρακούων φ. 1^β οὐκ ὠφελεῖται.

5. Ἄτυχος νεώτερος τὴν ἰδίαν χώραν ἐκούρσενεν.

5 Ἄτυχος νεώτερος τὸν νοῦν λέγει καὶ μὴ ἰσχύσας ὁ νοῦς κυριεύει τὰ τοῦ σώματος, τὴν ἰδίαν ψυχὴν αἰχμαλωτίζει.

6. Σαρακηνοὶ εἰς τὸ σπίτιν σου καὶ ἐσύ, ὅπου θέλεις, ὅθενε. Ἐν τούτῳ ὁ λόγος φησί, ὅτι Σαρακηνοὺς λέγει τοὺς δαίμονας ὅτι, ἐνθά θέλεις, πορεύου εἰς ἁμαρτίαν καὶ οἱ δαίμονες χαίρουσι ἐν τῷ οἴκῳ σου.

10 7. Πρὶν πριγῆς, δὸς τὸν ναῦλον.

Ἐνταῦθα ὁ λόγος φησὶν, ὅτι, πρὶν τα | πενωθῆς, δὸς τὸν ναῦλον, ἵνα φ. 2^α εὐκόλως διαβῆς... τῶν τελωνίων τοῦ ἁέρος.

8. Ὁ κόσμος ἐποντίζεται καὶ ἡ γυνὴ ἐκτενίζ(ε)τον.

15 Ἐνταῦθα ὁ λόγος φησὶν, βλέποντες τοὺς τῆς ψυχῆς τὰς αἰσθήσεις ὑπὸ τοῦ κακούργου αἰχμαλωτιζομένης καὶ ἡ γυνὴ ὁ κόσμος ἐπο(ν)τίζεται.

9. Ὡς ἐδέξω τὴν πηκτὴν, δέξου καὶ σὺς ἐβγαλίτας.

Ἐνταῦθα ὁ λόγος φησὶν ὅτι τὸν πονηρὸν καὶ τὸν διάβολον, ὅτι, ὡς ἔχαιρον καὶ εὐφραίνον, δέξου καὶ το ἀγαθὸν πρὸς.

10. Πρὶν ποταμοῦ τὰ ἱμάτια σου ἀνέκωνε.

20 Ἐνταῦθα ὁ λόγος φησὶν, | ὅτι πρὶν ταπεινώσεως, με- φ. 2^β ρίμνα περὶ τὴν ξενιτείαν σου, ἵνα εὐκόλως περάσῃς τὸν ποταμὸν τοῦ πυρός.

11. Ποντικοῦ βουλὰς κόψει ὁ γάτης.

Ἐνταῦθα ὁ λόγος φησὶν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀφανῆ ποιήσει τὰ βουλευματα τοῦ κεκρυμμένου ποντικοῦ.

25 12. Εὐφράνθη ἡ Ἀγία Σοφία μετὰ τῆς φόλ(ης) τὸ ἐλάδι.

Ἐν τούτῳ ὁ λόγος φησί, ὅτι εὐφράνθη ὁ Κύριος μετὰ τῆς χήρας τὰ δύο λεπτὰ, τῆς ἐν τῷ γαζοφυλακίῳ βαλούσης.

13. Ἄν μὲ τὸ ἐγλυτώσης, νὰ βάλω τὸ ἱμάτιόν σου.

Οὕτως τὸν λόγον ὁ διάβολος λέγει πρὸς τοὺς ἀγαθαρέτως διάγοντας,

2 ἐκυχὸν μισθὸν ἀνταποδοσίαν. Ἀποκατεστήσαμεν τὸ κεῖμενον ἐκ τῆς Ἐπιστολ. Πρὸς Ἑβραίους 2, 3, ὅθεν προφανῶς προέρχεται ἡ φράσις αὕτη τῆς ἐρμηνείας. 7 Σαρεκεινή. 8 Σαρεκεῖνους. 9 τῇ οἴκῳ 12 τὸ τέλος ὧν τοῦ ἁέρος. Ἀποκατεστήσαμεν ἐκ τοῦ κειμένου ἐρμηνείας τῶν H, 36. M, 18. N, 10. 13 Προσεθέσαμεν τὸ ἄρθρον, δι' οὗ ἀποκαθίσταται καὶ τὸ μέτρον (ιαμβ. 8 συλ.), ἐκ τῶν ἄλλων χειρογράφων. 15 αἰχμαλωτιζομένην. 22 καὶ 24 ποντικοῦ. 25 φῶς. 27 βάλλονιν. Ἀποκατεστήσαμεν ἐκ τοῦ I, 29 καὶ M, 13 πρὸς. Λουκᾶ 21, 2 29 ἀγαθαρέτας. Ἐγράψαμεν ἀγαθαρέτως ὡς ἐπίρρημα, τὸ ὁποῖον ἴσως ἐπλάσεν ὁ

καὶ... καλὰ πορεύεσθε | καί, ἂν μὲν τὸ ἀποβάλῃς, εἰ δὲ καὶ εὖρω και- φ. 5
ρὸν τῆς ἐνθυμήσεώς μου, νὰ βάλω καὶ τὸ ἱμάτιόν σου.

14. Ὅπου ἔχει περισσὸν πιπέρι, βάνει καὶ εἰς τὰ λάχανά του.

15. Ἐδῶ μένω καὶ ἀλλοῦ φροντίζω.

5 Ἐνταῦθα ὁ λόγος φησί, κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον, ὅτι ἐδῶ μένο-
μεν ὡς πάροικοι καὶ παρειδίημοι, ἀλλοῦ δὲ τὸ κήρυγμα ἡμῶν. Διὰ τοῦτο
φησὶν, ὅτι οἱ προφῆται ἐκήρυξαν, ἤγουν ἐκυβέντισαν, ἀλλ' οὐκ εἶδον
Θεὸν σαρκοφόρον, οἱ ἀπόστολοι εὗρηκαν τὸ ποθούμενον.

16. Ἀπὸ κλέπτῃν κλέψε <καί> κρῖμα οὐκ ἔχεις.

10 Ἐνταῦθα ὁ λόγος φησί, ὅτι, κλέπτει τὸν διάβολον καὶ οὐχίναζε εἰς φ. 4
τὴν ἐκκλησίαν καὶ ποιεῖ ἔλεος εἰς τοὺς πτωχοὺς, καὶ αὐτὸν τὸν κλέπτει
οὐκ ἔχεις...

17.—

Ὅπου πολλοὶ καὶ μοχθηροὶ ἀνθρώποι ἴδον καὶ ἀνόητοι καὶ κακοσυμ-
βούλευτοι, ἐκεῖ σωτηρία οὐ γίνεται.

15 18. Διπλὸν σώζει, μοναπλὸν οὐ σώζει.

Ταῦτο διὰ τὸν ἄνθρωπον ἔσται, καὶ ἡ σωτηρία οὐ σωθήσεται ὅτι ἴσασθαι
ὅτι βάλῃ τὸ διπλὸν ἐνθυμήσει, ἤγουν τὸ μοναχικὸν σῆμα.

19. Τὸν γάδαρον ἐκούρευαν καὶ ἅπα τὴν ἄλλην οὐλίζεν).

20 Ἀποτασσόμενον μηκέτι ἄφασθαι τοῦ πεινῶντος πρὸς... | καὶ προσενχὴν καὶ φ. 5
μετάνοιαν καὶ ἡσυχίαν καὶ νὰ ἴδῃς τὸ σῶμα σου ἀποκτείνοντα καὶ τὰ
πάθη ἀφίνοντα.

20. Ἀς λείψουν τὰ νερά μου καὶ νὰ ἴδῶ τὴν μαγειρίαν σου.

25 Ἐὰν οὐ καταλείψει ἄνθρωπος τοῦ καυχᾶσθαι ἢ εὐλόγως, ὅτι ἀπὸ ἀγω-
γίσεως αὐτοῦ κατώρθωσεν ἀρετὴν, γῆ καὶ σποδός, ἐν ταπεινώσει ἐνώ-
πιον τοῦ Θεοῦ καὶ ἐν ἀνθρώποις αἰτεῖται τὸν Θεόν, ἵνα σκέπῃ αὐτόν,
καθὼς εἶπεν ὁ Κύριος : χωρὶς ἐμοῦ οὐ δύνασθε ποιεῖν οὐδέν.

21. Μία ὥρα καὶ λαγοδέσματα.

Σήμερον ἐὰν οὐ μετανοῇ | ἄνθρωπος καὶ αἰὶονον τελευτήσῃ, ἐδέχθη φ. 5
ὁ Θεὸς τὴν μετάνοιάν σου ὡς τοῦ ληστοῦ καὶ ὡς τῆς πόρνῃς· ἐὰν δίκαιος

ὁ βιβλιογράφος κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ ἐναρέτως τῶν ἄλλων κωδίκων (H, 26 καὶ I, 30). 4 ἐδόν.
φροντίζον. Τὴν γραφὴν φροντίζω ἔχει ὁ L. Οἱ λοιποὶ : φουρνίζω F, H, I, N. φουρνίζομεν N. O.
6 πρβλ. 1 Πέτρ. Α' 2, 11. 9 Προσεθέσαμεν τὸν σύνδεσμον καί, ὅστις ὑπάρχει εἰς ὅλα τὰ
λοιπὰ χειρόγραφα. II εαυτόν... κλέπτειν. 18 Συνεπληρώσαμεν τὴν παροιμίαν ἐκ τῶν F, I, L, N.
19 Ἀποτασσόμενον... πρὸς Αἰ λέξεις αὗται εἶναι διαγεγραμμέναι ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ἀντιγραφῆως,
ἀλλ' ἀνήκουν προφανῶς εἰς τὴν παροιμίαν, ὡς φαίνεται ἐκ τῆς ἐρμηνείας εἰς τὴν αὐτὴν
παροιμίαν ἐν I, 24 καὶ M, 9. (MGS σ. 96, 24, Π. Π. τ. Α' σ. 12, θ'). 20 ἀποκτείνοντα.

ἄνθρωπος σήμερον ἁμαρτήσῃ σωματικῶς καὶ αὖριον τελευτήσῃ, τῆς δικαιοσύνης αὐτοῦ οὐ μὴ μνησθῇ ὁ Κύριος, ἀλλ' ἔσται <κ>εκοιμένος μετὰ τῶν σχολαζόντων εἰς ἀπεράντους αἰῶνας.

22. Ἐὰν οὐκ ὑπά<γ>ῃ τὸ ἱππάριν σου, κόψε τὴν οὐρὰν του.

5 Ἐὰν ἰδῇς ὅτι οὐκ ὠφελεῖς τὴν ψυχὴν σου, [ἐὰν] τοῖς ὀχληροῖς τοῦ βίου ἐν μετανοίᾳ πρόσδραμε καὶ σῶζε, καθὼς γέγραπται: ἄφες, ἃ κατέχεις, καὶ πρόσδραμε τὴν μετάνοιαν.

φ. 6^a

23.—

Ὡς θεωρεῖ τις τὸν ἐξουσιάζοντα πράττοντα, τὸ αὐτὸ μιμεῖται καὶ αὐτὸς καὶ μανθάνει καὶ ἐργάζεται πάντα ἀγαθὰ, πάντα φαῦλα, καὶ ἕκαστος ἀπολογία δοῦναι ὑπὲρ αὐτῶν.

10

24. Τί ὠφελοῦν ἑκατὸν τυφλοὶ πρὸς ἓνα βλέποντα :

Ἐκατὸν ἁμαρτωλοὶ οὐκ ὠφελοῦν πρὸς ἓνα δίκαιον.

25. Ἀββᾶς εἰς ὄρος κάθεται, οὐκ ἀναστὰς οὐδὲ λέγει, καὶ οὐδὲν θεωρεῖν καὶ οὐδὲν λαλεῖν.

15

Ἀββᾶς ἐνάρετος, [οὐ] βλέπων καὶ ἀκούων τὰ ἔργα τῶν ἀνθρώπων, οὐκ ἐκλιθεῖς κατὰ ὄρος εἶδε ὅτι ἡγία [κατα]στὰς αὐτοῦ, ἀλλ' εἰς τὸ θεῶς βλέπων θρηνηκώς, ἡγούν εἰς τὴν αἰπὴν ἀσπίδα, καθὼς γέγραπται: οὐκ ἰσχύει ἡμᾶς οὐδὲ τόπος οὐδὲ ἀνθρώποι· ἀλλ' ἡ οἰκεία [ἢ ἐμὴ] πρόθεσις ἢ σῶζει ἢ ἀπόλλυ(σ)ι.

20

26. Πολλοὶ ἀββάδες καὶ ὀλίγοι μοναχοί.

Πολλοὶ ἐκλήθησαν εἰς μετάνοιαν καὶ ἀπειτάχθησαν τὸν κόσμον· Ἰησοῦν Χριστὸν ἀγαπήσωσιν (sic) γνησίως, ὀλίγοι δὲ τὰς ἐντολάς τοῦ Θεοῦ τετηρηκάσιν καὶ αὐτοὺς ἐκείνους, καθὼς γέγραπται: Ὁ ἀγαπῶν με τὰς ἐντολάς μου τηρήσει, καὶ γὰρ ἀγαπήσω αὐτὸν καὶ ὁ πατήρ μου.

25

27. Πολλοὶ ἔχουν ὀφθαλμούς, ἀλλ' ὀλίγοι | βλέπουν.

φ. 7^a

Πολλοὶ σοφοί, σοφοὶ κατὰ σάρκα καὶ διδάσκαλοι γεγονόασιν, καὶ οὐ πάντες [οὐκ] ὀρθῶς διδάσκουσιν, ἀλλὰ πλάνης καὶ ἀπωλείας.

28. Μετὰ εὐγενοῦς μὴ κάθισον καὶ κρισον (sic) ἔχων χορητάσει πολλήν.

30

Ὁ κοσμικὸς ἄνθρωπος, ἐὰν διατρίβῃ ἢ κατοικῇ πλησίον μοναχῶν ἢ

5 το οὐκ σφελῆς. 13-14 Ἡ ἐλλιπὴς πρότασις «καὶ... λαλεῖν» νομίζω, ὅτι δὲν ἀνήκει εἰς τὴν παροιμίαν, ἀλλὰ χρησιμεύει μᾶλλον ὡς εἰσαγωγή εἰς τὴν ἐρμηνείαν, δηλ. εἶναι ἐπανάληψις τοῦ λήμματος. 18 ἀλλὰ οἰκία ἢ ἐμοὶ προσθεσις. ἢ ἐμὴ: ἴσως ἐρμηνευμα παρασελίδιον τοῦ οἰκεία, εἰσαχθὲν εἰς τὸ κείμενον. 28 εὐγενεῖς.

οὐ πράττει, κἄν θλίβεται βλέπων καὶ κατακινεῖ αὐτὸν καὶ ταπεινοῦται καὶ [ἐκ] Θεοῦ χάριτι ἀναβλέπει καὶ ἀναζῇ, νεκρὸς ὢν.

29. Κατὰ τὰ σαρκία μερίζει ὁ Θεὸς τὴν κρυάδα.

Κατὰ τὴν δύναμιν καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ ἀνθρώπου | παραχωρεῖ πει- φ. 7^b
 5 ρασμὸν ὁ Θεός, καρδιογνώστης ὢν καὶ ἐλεήμων, ἵνα μὴ ὑψωθέντες ἐκπέσωμεν ἐξ αὐτοῦ, καὶ πάλιν ἵνα μὴ καταπῇ ἡμᾶς πλήρεις ὁ ἐχθρός.

30. Καὶ ὁ ἀλέκτωρ εἰς τὴν κοιλίαν του δυνατός ἐστι.

Ὁ ἄνθρωπος ὁ ἀσθενὴς τῷ σαρκίῳ, ἐὰν ταπεινώσῃ αὐτὸν καὶ συν-
 10 τριβῇ καὶ καταπατῇ τὸν διάβολον Θεοῦ ἐπικοινοῖα....

31. Λίδει μου ἡ μήτηρ μου φωμί, ἀλλὰ κάλλιον ἐστὶν
 10 ὅτι ἐπαίρων αὐτός μου.

Ἡ μετάδοσις γὰρ ἐκατονταπλασίονα λαμβάνει ὁ διανέμων τοῖς πένησιν
 ... ἢ ἀπαρνησις κόσμου, δι' οὗ ζῶντες ἀσθενῶν κληρονομήσει. φ. 8^a

32. Ἡμεῖς καὶ ἂν ἐμισσησάμεν τὸν ἥτορ ἀπὸ πτωχείας
 15 μας, ἀμὴ τὰ χρεὴ μας ἐπείξῃ καὶ ἐρύγαμεν τὴν νύκτα.

Τὸ χρεὸς καὶ τὸ πάρος τῆς μετέπειτα ζωῆς καὶ ἡ ἀμαρτία ἐπὶ
 τῇ καρδίᾳ τοῦ σώματος καὶ οὐχὶ πτωχεῖα ἐπὶ τῷ πνεύματι τῷ ὡσὶ καὶ ἰδὼν ὁ
 Θεὸς τὸν πλοῦτον τοῦ σώματος καὶ τὴν ἐν τῷ χρεὶ πιεζομένην, χωρί-
 20 ζει τὴν ψυχὴν ἐκ τοῦ σώματος διὰ τὸ ἀσθενές.

33. Ὁ παπᾶς ψάλλει καὶ ὁ Θεὸς μαγεύει.

Τὸν ποιοῦντα τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ καὶ ἐργαζόμενον τὸν ὁρισμὸν αὐ- φ. 8^a
 τοῦ, καὶ οὐ φροντίζοντα τὰ τοῦ σώματος, ἀλλὰ μόνον τὰ τοῦ Θεοῦ καὶ
 τῆς ἐαυτοῦ ψυχῆς νυκτὸς καὶ ἡμέρας, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς φροντίζει αὐ-
 τοῦ διατροφὰς καὶ σκεπάσματα.

34. Ὁ κακότυχος μὴδὲ εἰς τὸ πανηγύρι.

Ὁ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ μὴ ἀσχολεῖσθαι (sic) ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ
 ψαλμοῦργα καὶ προσευχῇ καὶ ὥρα τοῦ μεσονυκτίου, ἀλλὰ μᾶλλον ἐκδώσας
 25 ἐαυτὸν εἰς παύνια καὶ ἄσματα τῶν δαμόνων, ἵνα τι καὶ λέγει : ἐν τῷ
 Θεῷ ἐλπίζω, φροντίζει μου ἐν τῷ θελήματι αὐτοῦ, τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ
 30 οὐ ποιεῖς.

5 - 6 ἵνα μὴ ... ἐξ αὐτοῦ Ἡ πρότασις αὕτη ἐπαναλαμβάνεται τρις ἐν τῷ χειρογράφῳ.

8 ἀσθενὴς σι. 12 - 13 πρβλ. Ματθ. 19, 29. Μάρκ. 10, 30. 18 Χρὲς οὐ πιενομένην 22 φρον-
 23-24 = Τιμόθ. Α'. 6, 8.

ΕΡΜΗΝΕΥΤΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1.¹⁾ Ἡ γραφή *ὁγρὲ* μόνον ἐν τῷ κώδικι ἡμῶν ἀπαντᾷ, ἐνῶ οἱ λοιποὶ κώδικες παρέχουν *σήμερον* ἢ *ἀπόγρ*²⁾. Ἡ λέξις μετὰ τῆς σημασίας τοῦ χθές, ὡς ἐνταῦθα, λέγεται ἔτι καὶ νῦν πολλαχοῦ³⁾. Κατὰ τὸν Πολίτην (ἐν λ. κούντουρος τοῦ ἀνεκδότου τμήματος τῶν Παροιμιῶν αὐτοῦ) ἡ παροιμία λέγεται ἐπὶ τῶν μεταπιδώντων ἀπὸ εὐτελῶν καὶ ταπεινῶν πράξεων εἰς ἔργα ὑψηλότερα. Διότι ἡ λ. κούντουρος σημαίνει τὸν ἔχοντα ἀποκεκομμένην τὴν οὐράν, τὸν κολοβόν, τὸν κατώτερον, ὡς καὶ τὸν περιττὸν ἀριθμὸν δοθέντος ἀρτίου. Οὕτω *κουντούρα μέρα* καλεῖται πολλαχοῦ τὸ Σάββατον ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἄλλας ἐργασίμους ἡμέρας⁴⁾, ἐν ἄλλῃ δὲ ἐλληνικῇ παροιμίᾳ τὰ *κόντουρα γαῖδοῦρια* ἀντιτίθενται πρὸς τὰ *ἐξαίρετα ἄλογα* (Π. Π. τὸν 15 V ἀπὸ 20)⁵⁾. Κατὰ ταῦτα ἅγια Κούντουρα εἶναι ἡ παροιμιὰ τῆς Ἀναλήψεως, τῆς ἡμέρας, ἣ ὅποια εἶναι *κόντουρα ἡμέρα* ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν 10⁶⁾ τὴν τῆς Ἀναλήψεως. Ἡ παροιμία, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, δὲν εἶναι γνωστὴ σήμερον παρὰ τῷ ἐλληνικῷ λαῷ⁶⁾.

2. Ἡ παροιμία, ὡς τὴν παρουσίαν τοῦ βιβλιογράφου, εἶναι ἀκατανόητος, ἀποκαθίσταται ὅμως εὐκόλως διὰ τῶν γραφῶν τῶν ἄλλων κωδίκων: *οἶδα οὐκ οἶδα, γυνή, οὐ πλουτοῦμεν, κἂν ἄς φάγωμεν τὸ προζύμιν* (F. I. K.). *Οἶδαμεν,*

¹⁾ Οἱ ἀριθμοὶ δηλοῦσι τὴν ἀριθμητικὴν τάξιν ἐκάστης παροιμίας ἐν τῷ χειρογράφῳ (βλ. καὶ ἀνωτέρω ἐν σ. 54-58 τὴν ἔκδοσιν).

²⁾ Τὰς διαφορὰς γραφᾶς τῶν κωδίκων εὐρίσκει ὁ βουλόμενος παρὰ *Krumbacher* (MGS) καὶ *Πολίτη* (Παροιμίαι) ὁδηγούμενος ἐκ τοῦ πίνακος ἀντιστοιχίας (βλ. ἀνωτέρω σ. 52).

³⁾ Ἐν Μεγάροις, Κυθήροις, Εὐβοίᾳ, Κερκύρᾳ, Καρπάθῳ, Κρήτῃ, Μακεδονίᾳ, Τραπεζοῦντι, Χαλδίᾳ Πόντου κ. ἄ. ὡς μᾶς πληροφορεῖ τὸ Ἱστορικὸν Λεξικόν. Εὐχαριστοῦμεν δὲ τὸν συντάκτην κ. Στ. Καφωμένον διὰ τὴν προσυμίαν, μεθ' ἧς παρέσχεν εἰς ἡμᾶς πληροφορίας περὶ τῆς σημασίας λέξεων τινων ἐκ τοῦ Ἀρχείου τοῦ Λεξικοῦ.

⁴⁾ Πρὸβλ. καὶ σχετικὴν παροιμίαν ἐν *Σακελλαρίῳ* Ἀ. Τὰ Κυπριακὰ τόμ. Β' Ἀθ. 1891 σ. 612.

⁵⁾ Ἐν Αὐδημίῳ Θράκης ἐπὶ ματαίας ἀναζητήσεως λέγεται ἡ παροιμία: *στὰ κούδρα ἄλογα, στὰ μακρογὰ γαῖδοῦρια*. (Θρακικά, τόμ. 10 (1938) σ. 295, 6).

⁶⁾ Διὰ τὰς νεοελληνικὰς παροιμίας ἐχρησιμοποίησαμεν ἐκτὸς τῆς συλλογῆς τοῦ Ν. Γ. Πολίτου, ὅπου εἶναι συγκεντρωμένα ἅπασαι αἱ γνωσταὶ αὐτῷ ἐκδεδομένα καὶ ἀνέκδοτοι συλλογαί, καὶ τὸ ὕλικόν τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου, τὸ κατὰ τὸ σύστημα Ν. Γ. Πολίτου κατατασσόμενον, δηλοῦμεν δὲ τοῦτο διὰ ΛΑ.

γυνή, οὐ πλουτοῦμεν, καθὼς φάμεν τὸ προζύμιον (H): βλ. MGS σ. 120, 35. Ἴσως τὴν ἀκατανόητον εἰς αὐτὸν παροιμίαν νὰ ἐξέλαβεν ὁ βιβλιογράφος ὡς ἐρμηνείαν πάντως ἡ ἐρμηνεία τῆς παροιμίας ταύτης εἶναι ἀκέφαλος ἀρχίζουσα ἀπὸ τῆς τελικῆς προτάσεως. Νομίζομεν ὅτι ἡ ἔννοια τῆς παροιμίας διασαφηνίζεται διὰ τῶν νεοελληνικῶν: *σαν δὲν ἔχῃς ψωμί, καλὸ ναι καὶ τὸ προζύμι¹⁾* καὶ *σὰ δὲν ἔχουμε ψωμί, ὡς φάμε καὶ τὸ προζύμι²⁾*, μολονότι ἡ μορφὴ τούτων ἄγει ἐκ πρώτης ὄψεως εἰς διάφορόν πως ἐρμηνείαν· διότι τὸ *οὐ πλουτοῦμεν* τῆς βυζαντινῆς, ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ εἶμεθα ἀπίμπωχοι, δὲν ἔχουμε ψωμί νὰ φάμε.

3. Ἡ παροιμία δὲν ὑπάρχει εἰς τοὺς ἄλλους κώδικας· πρὸς νεοελληνικάς δὲ παραλλαγὰς δύναται νὰ σχετισθῇ, ἂν ὑποτεθῇ ὅτι ὑπὸ τὸ ἀνύπαρκτον καὶ ἀκατανόητον ἀφρόσας³⁾ τοῦ βιβλιογράφου ὑποκρύπτεται λέξεις, ἔχουσα ἔννοιαν συναφῇ πρὸς τὸ ῥ. πεινῶ. Πλησιεστέρα τότε πρὸς τὴν βυζαντινὴν, ὡς πρὸς τὴν διατύπωσιν, θὰ ἦτο ἡ ἐκ Συνασοῦ: *ὁ μυλωνᾶς ἐπείνασε καὶ ἐτίναξε τὰ γένεια τ'⁴⁾*. Ἄλλαι σχετικαὶ νεοελληνικαὶ παροιμίαι: *ὁ μύλωνας τὰ γένεια του, φτιάει πίττα καὶ κουλλούρα* (Ἑπτάνησοι, βλ. Π. Π. λ. μυλωνᾶς 1), *ἡ σαντιναχτὴ ὁ μυλωνᾶς, πολλὰς κουλλούρας φτιάει*.

4. Ἡ τὴν τρίτην παροιμίαν ἀπομακρύνουσα ἐρμηνεία δὲν ἀνέκει εἰς αὐτήν. Πιθανὸς ὁμοίωμα αὐτῇ εἰς σχετισμῷ πρὸς τὴν ἐν 3^η, 44 τοιαύτην παροιμίαν (βλ. Π. Π. τόμ. Α' σ. 20, μδ'), ὅπου ἀπέκειται περὶ παρακοῆς τοῦ Ἀδὰμ καὶ ἐκδιώξεως τούτου ἐκ τοῦ Παραδείσου. *ὡς ὅσον δὲν ἔσονται καὶ ἂν αἱ θεολογικαὶ ἐρμηνεῖαι ἀπομακρύνονται τῆς πραγματικῆς ἐννοίας τῆς παροιμίας, ὅμως ὥρισμένα λέξεις τῆς παροιμίας χρησιμεύουσιν ὡς ὁδηγοὶ καὶ τρόπον τινὰ ὡς λήμματα διὰ τὴν ἀλληγορικὴν ἐρμηνείαν· τὰς δὲ λέξεις ταύτας βλέπομεν ἐπαναλαμβάνομένας ἐν ταῖς ἐρμηνείαις. Ἡ ἐνταῦθα ὅμως παρατιθεμένη ἐρμηνεία εἶναι τελείως ξένη πρὸς τὴν παροιμίαν.*

¹⁾ Π. Π. ἐν λ. ἔχω 170.

²⁾ Κατ' ἀνακοίνωσιν τῆς δ. Γ'. Ταρσούλη ἡ παροιμία λέγεται ἐν Κορώνῃ ἐπὶ τῶν καταιστρεφόντων τ' ἀναγκαιότατα πράγματα ἐν ὧρα ἀνάγκης.

³⁾ Ὁ καθηγητὴς κ. Φ. Κουκουλές, τὸν ὁποῖον ἠρωτήσαμεν περὶ τῆς λ. ἀφρόσας, εἰκάζει ὅτι ὑπὸ ταύτην κρύπτεται ἡ λ. φουράσας, τὴν ὁποίαν κακῶς θὰ ἀνέγνωσε καὶ ἔγραψεν ὁ βιβλιογράφος. Ἡ παροιμία τότε θὰ ἐσήμαινεν ὅτι, ἀφοῦ ὁ μ. ἐφύρασε (= ἀνέμειξε, ἐξύμωσε) δηλ. ἀφοῦ ἐτελείωσε τὴν ἐργασίαν του, ἐτίναξε τὰ γένεια του. Ἡ τοιαύτη ὅμως, παλαιογραφικῶς δικαιολογούμενη, ἀνάγνωσις δὲν δίδει τὴν μεταφορικὴν ἔννοιαν, τὴν ὁποίαν τόσοον χαρακτηριστικῶς παρέχουσιν αἱ νεοελληνικαὶ παροιμίαι, λεγόμεναι ἐπὶ ἐκείνων, οἵτινες, καὶ ἂν εὐρεθῶσι ποτὲ εἰς στενόχωρον θέσιν, θὰ εὖρωσι διέξοδον λόγῳ τῆς προγενεστέρας εὐπορίας των.

⁴⁾ Σαραντιδίου Ἀρχαίου, Ἡ Συνασός, Ἀθ. 1899 σ. 180.

⁵⁾ Καμπούρογλου Δ. Ἱστορία Ἀθηναίων Γ', γ' = Π. Π. λ. μυλωνᾶς 11.

5. Τὸν παρατατικὸν *ἐκοῦρσενεν* δίδει μόνον τὸ χειρόγραφον ἡμῶν. Τοῦτον ἐξήτει ν' ἀποκαταστήσῃ χάριν τοῦ μέτρου (ιαμβ. 8 συλλ.) ἀντὶ τοῦ ἐνεστώτος *κοιρσένει* ὁ Krumbacher (MGS. σ. 195, 69). Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ οἱ δύο κώδικες, τοὺς ὁποίους οὗτος εἶχεν ὑπ' ὄψιν (F. I) ¹⁾, ἔδιδον ἐνεστώτα, ἐνόμιζεν ὅτι δὲν ἠδύνατο νὰ προβῇ εἰς τὴν διόρθωσιν.

Ἡ λ. *ἄτυχος* ἄγει τὸν Πολίτην (Π. Π. τόμ. Β' λ. *ἄτυχος* 1) εἰς τὸ νὰ θεωρήσῃ οὐχὶ ἱκανοποιητικὴν τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Krumbacher (MGS ἐ. ἀ.), κατὰ τὸν ὁποῖον ἡ παροιμία ἀναφέρεται εἰς τοὺς βλάπτοντας ἢ καταστρέφοντας τὴν περιουσίαν τῶν ἢ τοὺς συγγενεῖς τῶν, καὶ νὰ ὑποθέσῃ ὅτι ὑπόκειται εἰς τὴν παροιμίαν «μυθός τις περὶ παλληκαριοῦ, «τὸ ὁποῖον ἐβγήκεν εἰς τὸ κοῦρσος», ἀλλ' ἀντὶ νὰ δηλώσῃ ξένην τινὰ χώραν, ὑπὸ τρικυμίας ἢ ὁπωςδήποτε ἄλλως νύκτα εἰς αὐτὴν προσοκείλαντος τοῦ πλοίου του, ἀγνοῶν ἐπέδραμεν ὥς ἐπὶ ἀλλοτριάν». Ἡ παροιμία δύναται, νομίζομεν, νὰ ἐρμηνευθῇ καὶ ἄνευ τῆς ὑποθέσεως μύθου, δυνατόν δὲ ἡ λ. *ἄτυχος* ἐνταῦθα νὰ μὴ ἔχῃ τὴν σημασίαν τοῦ κακοτυχήσαντος, ἀλλὰ τοῦ κακοκέφαλος, κακορρίζικος, αἰσάκος. Ἡν σημασίαν ταύτην ἔχει ἡ λέξις νῦν ἐν Πόντῳ ²⁾, ἴσως δὲ καὶ ἄλλοι, ὅτε ἐν τῇ ἡμετέρᾳ παροιμίᾳ *ἄτυχος* εἶναι ἕκείνος, ὅστις οὐχὶ ἐνεκα ἀτυχίας, ἀλλ' ἐπειδὴ αὐτοῦ δὲν παρησέεις τὸ νὰ διακρίνῃ τὸ καλὸν ἀπὸ τοῦ κακοῦ, χωρὶς νὰ τὸ ἐννοήσῃ καὶ ἐπειδὴ δὲν δύναται νὰ ὑπολογίσῃ τὰς κακὰς συνεπειὰς τῶν πράξεων τοῦ, πολλάκις βλάπτει ἑαυτὸν καὶ τὰ οἰκεῖα. Τὴν δὲ ἐκδοχὴν περὶ τῆς ταυτοῦς ἐννοίας τῆς λέξεως ἐνταῦθα ἐνισχύει καὶ τὸ *νεώτερος* (= παλληκάρι) τῆς παροιμίας. Καὶ ἡ θεολογικὴ ἐρμηνεία, ὥς ἤδη παρετήρησεν ὁ Krumbacher (ἐ. ἀ.), τοιαύτην ἐννοίαν ἀποδίδει εἰς τὴν παροιμίαν.

6. Ἡ παροιμία αὕτη καὶ ἐν ταῖς λοιπαῖς συλλογαῖς (F. I. R.) ἀκολουθεῖ εἰς παροιμίαν ὁμοίαν κατ' ἐννοίαν πρὸς τὴν προηγούμενην ἐνταῦθα, δηλ. τὴν 5^{ην}, εἰς τοῦτο δ' ἤγαγε τοὺς συλλογεῖς ἡ κοινὴ ἐννοία τοῦ κούρσους, τῆς λεηλασίας ³⁾. Τὴν γραφὴν *ὁδνε* δίδουν ὁ ἡμέτερος U καὶ ὁ L. Οἱ F. I. K ἔχουν *γύρνε*.

Περὶ τῆς παροιμίας πραγματεύεται ὁ Πολίτης ⁴⁾, ἐρμηνεύει δὲ ταύτην, ὥς λεγομένην ἐπὶ τῶν μακρὰν ἀναζητούντων κακά, ἐγγύτατα κείμενα, ἐπὶ τῶν μὴ

¹⁾ Καὶ ὁ μὴ γνωστός αὐτῷ R ἔχει ἐνεστώτα *κοιρσένει*.

²⁾ Κατὰ τὰς πληροφορίας τοῦ Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ. Ἡ λ. ἔχει καὶ τὴν σημασίαν τοῦ δειλὸς βλ. Χρον. Μωρ. 3889 P (Schmitt), πρβλ. καὶ *Ξανθοδόδον* Στ., Ἐρωτόκριτος 1915 ἐν Γλωσσario σ. 514.

³⁾ Βλ. σχετικὴν παρατήρησιν τοῦ Ν. Γ. Πολίτου ἐν Π. Π. τόμ. Α' σ. ις'.

⁴⁾ Ἐρμηνευτικὰ εἰς βυζαντινὰς παροιμίας Ἀθ. 1898 σ. 42-43. Ἐφεξὺς τὴν μελέτην ταύτην τοῦ Πολίτου δηλοῦμεν ἀπλῶς *Ἐρμην.*

ἐννοούντων, ὅτι ἡ κλοπὴ ἢ ἄλλο τι κακὸν ἐν τῷ οἴκῳ προῆλθεν ἐξ οἰκείου, ἀλλ' ἐρευνώντων ἔξω τοῦ οἴκου νὰ εὗρωσι τὸν ἔνοχον. Ἰσως ὅμως ἡ παροιμία νὰ ἐλέγето εἰρωνικῶς ἐπὶ ἐκείνων, οἵτινες ἐνεπιστεύοντο τὴν οἰκίαν τῶν καὶ ἐν γένει ὅ,τι πολῦτιμον εἶχον εἰς ἄνθρωπον, μὴ δυνάμενον νὰ ἐμπνέῃ ἐμπιστοσύνην¹⁾ δηλ. ἡ ἔννοια θὰ ἦτο περίπου ἡ ἐξῆς: ἀφοῦ ἔχεις Σαρακηνὸ στοῦ σπίτι σου ὡς φύλακα, ἔχεις ἀσφάλειαν, μένε ἥσυχος καὶ πῆγαινε ὅπου θέλεις. Εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην μὲ φέρει ἰδίᾳ ἡ διατύπωσις καὶ σὺ ὅπου. Δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθηεν νὰ εὗρω ἀντίστοιχον νεοελληνικὴν παροιμίαν πρὸς διαφώτισιν, ἡ δὲ θεολογικὴ ἐρμηνεία δὲν βοηθεῖ εἰς κατανόησιν τῆς παροιμίας.

7. Περί τῆς ἐρμηνείας βλ. Ν. Γ. Πολίτην ἐν τόμ. Δ' λ. δίνω 101, ἔνθα καὶ παραλλαγὰι τῆς παροιμίας. Ὁμοίᾳ νεοελληνικῇ ἐκ Λέσβου: *πρὶν πηγῆς, δῶσ' τὸν γαῖλον* (Π. Π. ἐ. ἀ. ἀριθ. 102).

8. Ἡ ἐν πολλοῖς κώδιξι φερομένη παροιμία αὕτη¹⁾ εἶναι κοινὴ καὶ σήμερον παρὰ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ. Ἡ τοῦ U *παρὰ λαῶν* εἶναι ἡ μόνη ἔχουσα τὸ ῥ. *ἐκτενίζετον*, πλησιάζουσα οὕτω πρὸς τὰς νεοελληνικάς: *ὁ κόσμος ἐχαλιότανε καὶ ἡ γοιὰ ἐξεροχτενίζότανε* (Πελοπόννησος, Π. Π. λ. κόσμος 34), *ὁ κόσμος ἐχωνίζετο καὶ ἡ γοιὰ ἐροχτενίζετο*²⁾, ἐνῷ οἱ ἄλλοι κώδιες ἔχουσιν *ἐστολίζετο*, *ἐστολίζετο*³⁾.

9. Ἡ λ. *ἐβγαλτάς* μόνον ἐν U. Ἡ ἄλλοι κώδιες ἔχουν *ἐμπηκτάς* ἢ *ἐμπηκτὴ* πλὴν τοῦ F, ὅστις δίδει *ἐκπληκτάς*. Τούτῳ δὲ τὸ δεύτερον θεωρεῖ ὁ Πολίτης ('Ερμην. σ. 22) ὡς παραφθορὰν τοῦ *ἐμπηκτάς*. Καὶ *πηκτὴ* μὲν εἶναι ἡ γνωστὴ καὶ νῦν *πηκτὴ* (gelée), *ἐμπηκτὴ* δὲ ἡ κοινῶς λεγομένη *μπηκτὴ*, ἡ *μαχαιριά*. Τὸ ἡμέτερον *ἐβγαλτάς* ἐν τῇ σημασίᾳ ταύτῃ οὐδαμοῦ ἠδυνήθημεν ν' ἀνεύρωμεν⁴⁾, φαίνε-

¹⁾ Ἡ ἐν PQ, 1 (=Π.Π. τ. Α' σ. 57, 1) φερομένη ὡς παροιμία *Μία γυνὴ ἐκτενίζετο καὶ ἡ γυνὴ ἐποντίζετο καὶ ὁ τοῦς φροντίζει*, νομίζομεν ὅτι δὲν εἶναι παροιμία, ἀλλ' ἀρχὴ ἐρμηνείας, ἐν ἣ περιέχονται λέξεις τῆς παροιμίας ὡς λῆμμα. Πρβλ. πρὸς τοῦτο ἐρμηνείαν τῆς παροιμίας ἐν τοῖς Μ. Ν. Η. καὶ U.

²⁾ *Βενιζέλου* Ἱ. Παροιμίαι δημῳδοίς, Ἐρμούπολις 1867 σ. 190, 194 κ. ἀ. Νεοελληνικάς παραλλαγὰς τῆς παροιμίας συγκεντρωμένας βλ. ἐν Π. Π. καὶ ΛΑ λ. κόσμος.

³⁾ *Ἐστολίζετο* ἔχει καὶ ἡ παρὰ Βενιζέλω ἐ. ἀ. σ. 190, 193. *Ὁ κόσμος ἐποντίζετο καὶ ἡ γυναῖκα μ' ἐστολίζετο*. Ἐν Πόντῳ λέγεται *ὁ κόσμος ἐποντίζετον καὶ ἡ κόρη ἐστολίζετον* ('Αρχεῖον Πόντου τόμ. Γ' σ. 14, 1054).

⁴⁾ Ἐν τῷ Ἀρχεῖῳ τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ, ὅπου ἀνεζητήσαμεν τὴν λέξιν, εὗρομεν τὰ ἐξῆς: τὸ *βγαλτό*, *βγαρτό*, *βγατό*, *βγάσιμο* καὶ ὁ *βγαλτός* σημαίνουν τὸ σπυρί, ἀπόστημα, τὴν δὲ λ. ὁ Κοραῆς ('Ατακτα τόμ. Ε' σ. 74), παράγει ἐκ τοῦ ῥ. ἐκβαίνω. Παρὰ Du Cange αἱ λ. *εἰγαρμαν*, *ἐκβαλμαν*, *ἐκβατά* ἔχουν τὴν αὐτὴν σημασίαν περίπου. Ἐν Κυνουρίᾳ *βγαλτό* νερὸ λέγεται τὸ ἀναβρυτὸν ὕδωρ καὶ ἐν Αἰτωλίᾳ τὸ φρεάτιον. Ἐν *Κυπριαν*. Ἱστορ. σ. 15 τὰ *ἐβγαλτά* νερά. *Βγαρτός* δ' ἐν Κιμῶλι λέγεται ὁ ἐκτριζωτός ἐκ τῆς γῆς δι' ἀποσπάσεως.

ται ὅμως ὅτι καὶ τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν προσπάθειαν παρηγήσεως (πηκτὴ-
ἐμμηκτὴ-ἐβγαλτὴ), ἥτις τὰ μάλιστα συνέβαλεν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῆς παροι-
μίας¹⁾, ἃν καὶ ὁ Πολίτης ἀποκρούει τὴν ἤδη ὑπὸ τοῦ Meyer (ἐν Byz. Zeitschrift
3 (1894) σ. 403) ἐκφρασθεῖσαν γνώμην, ὅτι ἡ λ. ἐμμηκτὴ ἐτέθη ἐνταῦθα χάριν
παρηγήσεως. Ἡ ἔννοια τῆς παροιμίας κατὰ τὸν Πολίτην (ἐ. ἀ. σ. 22-24) εἶναι,
ὅτι συχνάκις ταῖς εὐχαίαις ἐπακολουθοῦσιν ἔριδες καὶ πληγαί, κατὰ μεταφορὰν
δέ, ὅτι συνήθως τῇ ἡδονῇ παρομαρτεῖ ἡ λύπη. Βλ. αὐτόθι τὰς ἀντιστοιχοῦς
νεοελληνικάς.

10. Ἡ ἔννοια τῆς παροιμίας, τῆς κατ' αὐτὸν τὸν τύπον ²⁾ ἦτοι διὰ προστακτικῆς εἰς πλείστον κώδικας φερομένης, εἶναι παραινετική, δηλ. πρέπει τις νὰ φροντίζῃ ἐν καιρῷ, νὰ προνοῇ πρὸ τοῦ φθιάσῃ τὸ κακόν. Νεοελληνικὰς παραλλαγὰς ἔχομεν ἐν συλλογῇ Μανασεΐδου ³⁾ *ποιρ φθιάσῃς εἰς τὸν ποταμόν, σῆκωσε τὰ βρακιά σου καὶ παρὰ Warner L.* (ἐν Π. Π. τόμ. Β' σ. 104) *ποιρ κατέβη ὁ ποταμός, φέλαξε τὸ ρούχο σου.*

11. Ἡ παροιμία εἶναι κοινὴ καὶ σήμερον τὰρὰ τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ π. χ. τς βουλῆς τ' ποντικοῦ κόψ' κατά (Λεξικός ἐν Π. Π. λ. ποντικός 20), ποντικοῦ βουλή γλήγορα κόψ' ἢ κατά (Βενεζέλος Α' σ. 260, 294), κλπ. **ΚΑΔΗΜΙΑ** **ΔΟΗΝΕ**
12. Ἡ γραφή ἐξωγογήθη ἔσται ἐνακῆ (ἐξωγογήθη) ἢ οἰζοδομήθη (I. L. N., οἰζοδομήθη M), διὰ ταύτης δὲ τονίζεται τὰ μάλιστα ἡ εἰρωνεία, τὴν ὁποίαν διαβλέπει ἐν τῷ ἐξωγογήθῃ ὁ Ποιητής (Ἑρμην. σ. 41). Κατὰ τὸν Krumbacher (MGS σ. 192, 65) ἡ παροιμία ἀναφέρεται εἰς ὠρισμένον τι γεγονός ἢ ὑπαινίσσεται παράδοσιν τινα περὶ τῆς Ἀγ. Σοφίας, ἐνῶ κατὰ τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Πολίτου (ἐ. ἀ.) ἡ παροιμία ἐλέγετο εἰρωνικῶς ἐπὶ ἐκείνων πιθανῶς, οἵτινες ἐλάχιστα παρέχοντες ¹⁾ ἤξιουν, ὅτι μέγιστα διὰ τῆς συνδρομῆς τῶν κατώρθωσαν, ὅπως δηλ. ἡ ἀντίστροφος ἔννοια ἀποδίδεται διὰ τῆς γνωστῆς παροιμίας θὰ γάσῃ ἡ Βενετιά βελότι!

¹⁾ Σχετικῶς πρὸς τὴν παρήχην καὶ τὸ λογοπαίγνιον εἰς τὴν παροιμίαν βλ. *Seiler* ἔ.ἀ. σ 175, 198 καὶ *A. Taylor*, *The Proverb*, Cambridge 1931 σ. 154 ν. ἔ.

³⁾ Ὁ τύπος οὗτος δέον νά διακρίνεται τοῦ κατ' ἐνεστώτα ἢ κατ' ἀόριστον ἐκφερομένου, πρὶν ἰδοῦμε τὸ ποτάμι, ἀνασκουμπωθήκαμ' ἢ πρὶν δοῦν τὸ ποτάμι, ἀνασκουμπώνονται (Λακωνία. ΛΑ 330, 1402 καὶ 883, 551, 321^α ὁμοία ἐκ Πύλου, ΛΑ 1159 Β, 198), ὅτε ἡ παροιμία λέγεται εἰρωνικῶς ἐπὶ τῶν προτρεχόντων ἄνευ ἀποχρῶντος λόγου. Ὅμοια καὶ ἡ παρὰ Κατ'ἱσούλη (Π. Π. τόμ. Α' σ. 107, 2050) *πρὸ ποταμῶν ἀναστέλλει τὰ ἱμάτια*.

²³⁾ ΛΑ. ἀριθ. 360 σ. 174, 170. Ὁ συλλογὸς διορθώνει, κατὰ τὴν παλαιὰν συνήθειαν, τὸν τύπον *φτάσης* εἰς *φθάσης*.

⁴⁾ Φόλλα ή φόλλις - εως : νόμισμα μικρᾶς ἀξίας. Βλ. *Schrötter*, Wörterbuch der Münzkunde, Berlin - Leipzig 1930, ἐν λ. follis.

13. Ἡ φράσις αὕτη, φερομένη ὡς παροιμία ἐν τοῖς κώδιξι, εἶναι συνήθης τύπος «ταξίματος» παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ, οἷον: *κάνε τὸ παιδί μου καλὰ καὶ γὰ τὸ ὁσσοφορέσω* (Κορῶνη), ἢ *ἂν μοῦ τὸ γλυτώσης, γὰ τὸ γτύσω* (Κεφαλληνία) κ. ἄ. Περὶ τῆς παροιμίας, ὡς καὶ περὶ τοῦ παγκοίνου καθ' ἅπασαν τὴν Ἑλλάδα ἐθίμου, εἰς τὸ ὁποῖον αὕτη ἀναφέρεται, διαλαμβάνει ἐν ἐκτάσει ὁ Πολίτης ἐν τόμ. Γ' λ. γελῶ 3.

14. Ἡ παροιμία κοινοτάτη νῦν.

15. Περὶ τῆς γνωστῆς καὶ νῦν παρὰ τῷ Ἑλληνικῷ λαῷ παροιμίας ταύτης βλ. Π. Π. τόμ. Α' ἐν λ. ἄλλου, (περὶ τῆς βυζαντινῆς ἰδία ἐν ἀριθ. 62, ἔνθα εἶναι συγκεντρωμένοι αἱ παραλλαγαὶ) καὶ MGS σ. 165, 31.

16. Τὴν βυζαντινὴν παροιμίαν δίδουν οἱ πλείστοι κώδικες. Ἀντιστοίχους νεοελληνικὰς δὲν γνωρίζω ἄλλοθεν εἰμὴ μόνον μίαν, τὴν ὁποίαν ἀναφέρει ὡς λεγομένην ἐν Μακεδονίᾳ ὁ Π. Παπαγεωργίου ἐν Byz. Zeitschr. 3 (1894) σ. 553-4: *κλέψ τὸν κλέφτη καὶ μὴ φοβᾶσαι* (ἐνν. τὸν Θεόν). Ὁμοίας ἀρχαίας καὶ ξένας παρῴθετι ὁ Levy ἐν Philologus 58 (1899) 6-78.

17. Εἰς τὴν ἐνταῦθα ἐρμηνείαν ὑπολαμβάνει ἡ βυζαντινὴ παροιμία *ὅπου πολλοὶ πετινᾷ, ἐκεῖ ἡμέρα οὐ γίνεται* (ἢ ὡς καταδεικνύεται ἐκ τῆς θεολογικῆς ἐρμηνείας τῆς παροιμίας ἐν ταῖς κοίταις, σπelloγας, ἰδία ἐν PC, ὁμοίας οὐδὲς πρὸς τὴν τοῦ U.

18. Περὶ τῆς παροιμίας βλ. Π. Π. τόμ. Α' λ. διπλός 4.

19. Ἡ παροιμία κολοβή. Οἱ ἄλλοι κώδικες δίδουν πλήρη τὸν τύπον ταύτης: *τὸν γάϊδαρον ἐκούρευαν καὶ ἀπὸ τὴν ἄλλην οὐλίzen* (F.I.L.N.), — — καὶ *ἀπὸ τὴν οὐλὴν οὐριzen* (M), *οὐριξε* (K).

Ἀπίθανον εἶναι ὅτι πρόκειται ἐνταῦθα περὶ τῆς συνεπτυγμένης μορφῆς τῆς παροιμίας, οἷα ἡ νεοελληνικὴ *γάϊδαρον ἐκούρευαν*, λεγομένη ἐπὶ τῶν ἀδύνατα ζητούντων (ΛΑ 883 σ. 100, 3), διότι τότε θὰ ἔλειπεν τὸ εἰσάγον τὴν νέαν πρότασιν καί. Νεοελληνικὰς ἀναλόγους ἔχομεν τὰς ἑξῆς: *τὸν λύκο τὸν ἐκούρευαν καὶ ἀπὸ πίσω μάλλιαζε* (Πορταριά: βλ. Π. Π. λ. κουρεύω 18), *τὸν δαίμονα ἀπ' ἐμπρὸς τὸν κούρευαν καὶ ἀπὸ πίσω μάλλιαζε* (Βενιζέλου ἔ. ἄ. 351, 6) καὶ *κάποιον ἀπὸ μπρὸς τὸν κούρευαν καὶ ἀπὸ πίσω μάλλιαζε* (Κορῶνη)· λέγονται δὲ αὗται ἐπὶ ματαιοπονίας²⁾. Ἀνωμαλίαν παρουσιάζει καὶ ἡ ἐρμηνεία ἡ ἀρχὴ αὐτῆς εἶναι διαγεγραμμένη, μολονότι ἀνήκει πρᾶγματι ἐνταῦθα (βλ. ἀνωτ. ἔκδοσιν σ. 56).

¹⁾ Νεοελληνικὰς παραλλαγὰς συγκεντρωμένας βλ. ἐν Π. Π. καὶ ΛΑ λ. πολὺς.

²⁾ Ἐν Λασιδίᾳ Κρήτης, κατ' ἀνακοίνωσιν Μ. Λιουδάκη, λέγουσι *τὸν γάϊδαρον ἐχόνανε καὶ ἡ οὐρά του φαίνονταν*.

20. Οἱ δύο ἄλλοι κώδικες, ὅπου εὐρίσκεται ἡ παροιμία (Ο. ΡQ), ἔχουν ἀντὶ τοῦ *νερά, πιπέρι*. Αἱ νεοελληνικαὶ παραλλαγαὶ τῆς κοινοτάτης σήμερον παροιμίας δίδουν τὰς λ. *νερά, λάδια, ξίλα, πιπέρι*, οἷον: *ἄς λείφουν τὰ πιπέρια μου νὰ ἰδῶ τίς μαγειριές σου, ἢ ἄς λείφουνε τὰ λάδια μου* — (πολλαχοῦ), βλ. Π. Π. καὶ ΛΑ ἐν λ. λείπω.

21. Αἱ νεοελληνικαὶ παραλλαγαὶ τῆς παροιμίας, δίδουσαι καὶ τὸ ρῆμα, διασαφηνίζουν καὶ τὴν βυζαντινὴν: *γὰ μινὰ βραδεῖα τὰ ἱ' λαγοῦ γ' ἢ προβειὰ βασιτᾶ* (Λέσβος· βλ. Π. Π. τόμ. Γ' λ. βραδεῖα 1) ἢ *γὰ τόσες δὰ μέρες καὶ τοῦ λα(γ)οῦ προβειὰ βασιτᾶ* (Ισραήλ I'. Ροδιακά, 'Αθ. 1937 σ. 175). Ἡ παροιμία προῆλθεν ἐκ τῆς λαϊκῆς παρατηρήσεως, διότι πράγματι τὸ δέσμα τοῦ λαγοῦ πολὺ ταχύτερον τῶν ἄλλων ἀποσυντίθεται.

22. Ἐν τῇ διατυπώσει ταύτῃ ἡ παροιμία μόνον ἐν U ἀπαντᾷ. Ἐν ΡQ (Π. Π. τόμ. Α' σ. 58, 8) ἀναγινώσκομεν: *ἐὰν οὐκ ἔνε παχὺν τὸ φαρὶν σου <τί> καὶ ἂν σηκώνῃ τὴν οὐρὰν του*. Παρὰ τὸ γεγραμμένον, ὅτι εἰς ἀμφοτέρας τὰς παροιμίας οἱ κώδικες δίδουν τὴν αὐτὴν ἐρμηνείαν, νομίζομεν ὅτι αὗται δὲν πρέπει νὰ ταυτισθῶσιν. Νεοελληνικὰς δὲν ἠδυσκώμεθα νὰ ἀνεύρω, ἡ δὲ θεολογικὴ ἐρμηνεία δὲν διαφωτίζει τὴν ἔννοιαν. Λίαν ἐυλόγητον ὡς φαίνεται ἡ γνώμη, ἣν ἐκ τοῦ προχείρου ἐξέφρασε ἡ ἀπὸ συνειδήσεως, ὅτι δηλ. ἡ παροιμία ὡς παραδίδεται ἐν τῷ U, τοῖς ἐλέγξῃ περιπαλαιῶς, εἶναι τὸ ἄλογο σου θὰ τὸ βαραινῇ ἡ οὐρά του καὶ δὲν τρέχει, γι' αὐτὸ νὰ τοῦ τὴν κοψῇ!», οὕτω δὲ θὰ ἦτο ἀνάλογος πρὸς τὴν ἐπίσης χάριν ἀστειότητος λεγόμενῃν: *πονεῖ κεφάλι, κόψε κεφάλι*.

23. Καὶ ἐνταῦθα, ὡς καὶ ἀνωτέρω ἀριθ. 4 καὶ 17, πρόκειται περὶ ἐρμηνείας ἑλλειπούσης παροιμίας. Ἡ ἐρμηνεία αὕτη, περισσότερον λογικὴ τῶν ἄλλων θεολογικῶν, θ' ἀνεφέρετο πιθανῶς εἰς παροιμίαν τινά, ὡς ἡ βυζαντινὴ *πῶς δοχεῖται ὁ γάδαρος, ὡς θεωρεῖ τὸν κῦριν του*, (MGS σ. 127, 118), ἂν καὶ ἡ ἐρμηνεία τῆς ἐν λόγῳ παροιμίας εἶναι τελείως διάφορος τῆς ἡμετέρας τοῦ U, ἢ αἱ νεοελληνικαὶ τὸ *βασιλιᾶ κλονθάει τ' ἀσκέρι* (Π. Π. τόμ. Γ' λ. βασιλιᾶς 16. Ἐπίσης πρβλ. αὐτόθι τόμ. Β' λ. ἄρχοντας 42.43).

24. Ἡ παροιμιώδης αὕτη φράσις, ἡ μόνον ἐν U καὶ ΡQ ἀπαντῶσα, νομίζω ὅτι εἶναι μᾶλλον ἐπιτυχῆς ἔκφρασις γραπτοῦ λόγου, μεταπεσοῦσα εἰς παροιμίαν.

25. Ἐρμηνείαν τῆς παροιμίας, ὡς καὶ ἀντιστοίχους νεωτέρας καὶ ξένας, βλ. ἐν Π. Π. τόμ. Γ' λ. βλέπω 1.

26. Ἡ παροιμία τὸ πρῶτον φέρεται ἐνταῦθα καὶ ἀκολουθεῖ τὴν λ. ἀββάς, ὡς πάλιν εἰς ταύτην ἔπεται ἡ 27^η, ἔνεκα τῆς ἐσωτερικῆς μεταξύ των ὁμοιότητος καὶ τῆς ὁμοίας ἐξωτερικῆς διατυπώσεως. Ἡ ἔννοια ταύτης θὰ εἶναι, ὅτι, ἂν καὶ

πολλοὶ εἶναι οἱ ἱερωμένοι, ὀλίγοι μόνον εἶναι ἱκανοὶ νὰ ζήσουν ἐν στερήσει τὸν μοναχικὸν βίον· ἐνθυμίζει δὲ τὸ τοῦ Πλάτωνος, Φαίδ. 69, *C παρθηγογόροι μὲν πολλοί, βάκχοι δέ τε παῦροι*, ὡς καὶ τὴν εὐαγγελικὴν ρῆσιν πολλοὶ γὰρ εἰσι κλητοί, ὀλίγοι δ' ἐκλεκτοί (Ματθ. 20, 16. 22, 14).

27. Ἀνάλογος πρὸς τὴν παροιμίαν ταύτην εἶναι ἡ παρὰ Ματθαίῳ 13, 13 ρῆσις: *βλέποντες οὐ βλέπονσι καὶ ἀκούοντες οὐκ ἀκούουσιν*, ὡς καὶ ἡ νεοελληνικὴ παροιμία *μάτια ἔχει καὶ δὲν βλέπει, ἀρτιά καὶ δὲν ἀκοῦει* (Π. Π. λ. μάτι 65).

28. Ἡ παροιμία ἐν τῷ χειρογράφῳ φέρεται ἐν συνεχείᾳ πρὸς τὴν ἐρμηνείαν τῆς προηγουμένης καὶ συναντᾶται τὸ πρῶτον ἐνταῦθα. Ἐκ τῆς διατυπώσεως ἐν τῷ χειρογράφῳ δὲν δυνάμεθα νὰ ἐννοήσωμεν τὴν παροιμίαν. Ἄν ὅμως τὸ *κρίσον ἀναγνώσθῃ ὡς χρόσόν*¹⁾, δίνεται τότε ἴσως νὰ σχετισθῇ πρὸς νεοελληνικὰς παροιμίας, οἷαι: *μ' εὐγενικὸν κουβέντιαζε καὶ ξόδενε τὸ βιὸ σου* (Π.Π. λ. εὐγενής 4) ἢ ἡ ἐξ Ἰνναχωρίου Κρήτης *μὲ τὸν καλλιὰ σου κάθιζε καὶ νησικὸς πορπάθει* (ΛΑ 1161, Α' σ. 86), [*ἀνθρώπου*] ἐν Λατσίδῳ Ἀν. Κρήτης κ. ἄ. Ἡ δ' ἐννοία τῆς παροιμίας, τὴν ὁποῖαν καὶ ἡ θεολογικὴ ταύτης ἐρμηνεία ὑπεμφαίνει, θὰ ἦτο ὅτι μεγίστη εἶναι ἡ ἐν τῇ αἰνιγματικῇ ἀναστροφῇ ὠφέλεια καὶ ὅτι οὐδεμῶς ὑλικῆς θυσίας πρέπει νὰ προσφέρῃ χάριν ταύτης.

29. Ἡ παροιμία αὕτη καὶ ἐν παρῷ τῷ ἑλληνικῷ λαῷ, ὡς κατὰ τὸ δοῦγμα μοιράζει ὁ Θεὸς τὸ κρίον ἢ: ὁ Θεὸς κατὰ τὸ κράτος μοιράζει καὶ τὴν κρονάδα· βλ. Π. Π. καὶ ΛΑ ἐν λ. Θεὸς καὶ λ. κρονάδα.

30. Ἡ παροιμία αὕτη εἶναι ὁ δημώδης τύπος τῆς μόνον παρὰ Πλανούδη φερομένης καὶ ὁ ἀλέκτωρ ἐν τῇ οἰκίᾳ κοπρία ἰσχυρὸς ἐστι²⁾. Τὰς νεοελληνικὰς παραλλαγὰς τῆς παροιμίας βλ. ἐν Π. Π. τόμ. Δ' λ. ἑαυτοῦ.

31. Ἡ παροιμία μόνον ἐν Ὑπάρχει, ἡ δ' ἐννοία ταύτης εἶναι σαφής, ὅτι δηλαδὴ ἕκαστος μόνον εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις καὶ τὴν ἰδίαν αὐτοῦ προσπάθειαν πρέπει νὰ ἐμπιστεύεται. Νεοελληνικὰς ἀντιστοίχους ἔχομέν τινας, π.χ. *μῶδωκε καὶ ἡ μάνα μου, ἀλλὰ σὺν μῶδωκαν τὰ χέρια μου!*³⁾ ἢ *μοῦ δωσε ἡ μάνα μου, μοῦ δωσε ὁ πατέρας μου, ὅσα μοῦ δωσαν τὰ χέρια μου δὲν μοῦ ἔδωσε κανένας*. (Ἀθῆναι· Π. Π. λ. χέρι 40) κ. ἄ.

32. Ἡ ἐπίσης τὸ πρῶτον ἐνταῦθα φερομένη παροιμία αὕτη δὲν ἔχει μεταφορικὴν τινα ἐννοιαν. Θὰ ἐλέγετο ἴσως εἰρωνικῶς ἐπὶ τῶν ἰσχυριζομένων, ὅτι

¹⁾ Τὴν εἰκασίαν περὶ τοιαύτης ἀναγνώσεως ἐξέφρασεν ὁ κ. Λ. Πολίτης, τὸν ὁποῖον καὶ συνεβουλευθήμεν διὰ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ χρονολόγησιν τοῦ χειρογράφου.

²⁾ E. Kurz, Sprichwörtersammlung des Maximus Planudes, Lpz. 1886 σ. 46, 264.

³⁾ Π. Παπαζαφειροπούλου, Περισυναγωγή γλωσσ. ὕλης καὶ ἐθίμων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, Πάτρα 1897 σ. 576, 261.

εὐρίσκουν διαφορὰν ἐκεῖ, ὅπου οὐδόλως ὑπάρχει, ὡς π.χ. αἱ παροιμίαι ὅχι Γιάννης, ἀλλὰ Γιαννάκης ἢ ὅχι γριά, μὲν ζαρουμένη¹⁾.

33. Τῆς μόνον ἐν Ὑ φερομένης παροιμίας ταύτης, νεοελληνικὴν ἀντίστοιχον γνωρίζομεν τὴν ἑξῆς: τοῦ παπᾶ ποὺ 'φημερεῖ || ὁ Θεὸς τοῦ μαγειρεῖ (ΛΑ, 520, 29. Δημητσάνα). Καὶ ὁ μὲν συλλογεὺς ἐρμηνεύει: ὅτι ὁ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ δὲν θὰ πεινάσῃ ποτέ, κοινῶς ὅμως λέγεται ἡ παροιμία χλευαστικῶς ἐπὶ τῶν ὀκνηρῶν. Ὡς μακρινὴ ἀπήχσις τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος παροιμίας δύνανται, ἴσως, νὰ θεωρηθῶσιν καὶ αἱ ἑξῆς: ἀπῶχει τὲς ἐσπίδες του εἰς τὸν Θεὸν τὸν ἕνα || τρώγει καὶ πίνει ἥσυχά καὶ πέφτ' ἀναπαμένα (Π. Π. λ. Θεὸς 325. Κύπρος) ἢ: ἀπῶχ' τὰ θάορῃ του στὸ Θιὸ ἀδείπνητος δὲν πέφτει || ἂν πέσῃ καὶ ἀδείπνητος ἡ χάρις του τὸν τρέφει.

34. Ὅμοίαν βυζαντινὴν ἢ νεοελληνικὴν παροιμίαν δὲν γνωρίζω. Ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν ἀντίστοιχοι νεοελληνικαὶ εἶναι: ὁ ἄτυχός (φτωχός) καὶ στὰ ρόδ' ἂν πέσῃ σπάζει τὴ μύτη του, (Βενιζέλος, ἐ. ἀν. 178, 32) ἂν καὶ δὲν εἶμαι βεβαία, ὅτι ἡ παροιμία εἶναι ἑλληνικὴ καὶ ὅχι μεταφορὰς ἑνὸς τινὸς ἢ: ἄτυχος πάει νὰ πηγῇ, στρεφεύουν τὰ πηγάδια. (Π. Π. λ. Θεὸς 325. Κύπρος) ἢ: ἄτυχος 2). Βυζαντινὰς ἀναλόγους βλ. Π. Π. λ. 4.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

¹⁾ Ἀμφιβάλλω ἂν δύναται νὰ σχετισθῇ πὺς πρὸς τὴν βυζαντινὴν παροιμίαν ἡ ἐν Δυτ. Μακεδονίᾳ ὡς περίπαιγμα λεγομένη φράσις: γιατί ἔφ'γες; - ἀχ τοὺ μπόρτζ (=ἀπὸ τὸ χρέος).

²⁾ Μ. Λελέκου, Ἐπιδόρυπον, Ἀθ. 1888 σ. 158. Παραλλαγαὶ ἐν Π. Π. λ. Θεὸς 193.